

3. GREGOR A. u. VOIGTLÄNDER E., Die Verwahrlosung, ihre klinisch - psychologische Bewertung und ihre Bekämpfung, Berlin, 1918.
4. JACOBSONH - LASK L., Die Fernaldsche Methode zur Prüfung des sittlichen Fühlens, ἐν *Zeitschr. f. ang. Psychologie*, 1920, Beiheft 24.
5. ΚΙΣΣΑΒΟΥ ΜΑΡΙΑΣ, Ψυχολογικαὶ πειραματικαὶ ἔρευναι. Ἡ ἠθικὴ συνειδήσις. Α'. Ἡ πορεία τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως, 1939.
6. KOLB E., Die sittliche Entwicklung des Herauswachsenden, 1922.
7. PALLUCH J., Die sittliche Einsicht männlicher Schulentlassener Fürsorgezöglinge, ἐν *Zeitschr. f. ang. Psychologie*, 30, 1928.
8. RIBBESELL P., Über die Beziehung zwischen Intelligenz und Moralität bei jugendlichen Verwahrlosten, ἐν *Zeitschr. f. pädag. Psych.*, 20, 1919.
9. RULAND M., Die Entwicklung des sittlichen Bewusstseins in den Jugendjahren, 1923.
10. STÖRRING G., Die sittlichen Forderungen und die Frage ihrer Gültigkeit, 1920.

ΚΡΙΤΙΚΗ. — Κριτικαὶ παρατηρήσεις εἰς τὸν Ἡσύχιον, ὑπὸ Μιχαὴλ Στεφανίδου.*

Τὸ Λεξικὸν τοῦ Ἡσυχίου (τοῦ τέλους τῆς 4^{ης} μ. Χ., ἑκατ.) δύναται νὰ ὀνομασθῇ δευτέρα ἔκδοσις τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Διογενειανοῦ (περὶ τὴν 2^{αν} μ. Χ. ἑκατ.). Εἶναι συλλογὴ λέξεων ἀσυνηθίστων καὶ διαλεκτικῶν τύπων ἢ γλωσσῶν, μὲ πολλὰς τὰς μεταγενεστέρως προσθήκας καὶ τὰς μεταλλαγὰς λημμάτων.

Ἡ λεπτομερὴς ἔρευνα τοῦ Ἡσυχιανοῦ Λεξικοῦ ἄγει ἡμᾶς νὰ θεωρήσωμεν διττὸν τὸν χαρακτήρα του, ὡς δημοτικίζοντα καὶ ὡς φυσιογνωστικόν, καὶ ὃ μὲν δημοτικὸς αὐτοῦ χαρακτήρ μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τοῦ τίτλου: «Περιεργοπένητες» τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Διογενειανοῦ, τὸν ὁποῖον τίτλον πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν δηλοῦντα ὅτι τὸ Λεξικὸν ἐγράφη μὲ σύστημα ἐκλαίκευτικὸν διὰ πτωχοῦς φιλομαθεῖς, εἶναι δ' ἀφ' ἑτέρου ἢ φυσιογνωστικότης τοῦ Λεξικοῦ ἄμεσος συνάρτησις τοῦ δημοτικισμοῦ του. Ἀναμφιβόλως δέ, τὸν ἀριθμὸν τῶν φυσικῶν λέξεων μιᾶς γλώσσης κοινῆς, πρέπει νὰ τὸν θεωρήσωμεν ὡς ἀντιστρόφως ἀνάλογον πρὸς τὴν ἀπόστασιν τῆς γλώσσης ταύτης ἀπὸ τοῦ λαοῦ. Καὶ οἱ δύο δ' αὐτοὶ χαρακτήρες τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Ἡσυχίου καθιστοῦν τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου δυσχερῆ διὰ τὸν μὴ φυσικὸν φιλόλογον, δυσκολωτέραν δ' ὅμως διὰ τὸν ἄπορον τῶν νεοελληνικῶν διαλέκτων.

Κατωτέρω δίδω μερικὰς ἐρμηνείας μου εἰς γλώσσας τοῦ Ἡσυχίου, ὡς συνέχισαν τῶν εἰς Ἡσύχιον κριτικῶν μου παρατηρήσεων.

* MICH. STEPHANIDES, Observations critiques à Hesychius.

1.

Ἦσυχίου (ἐκδ. Schmidt, A. 410, 36): «γάζης κεκορεσμένος—».

Ἡ γλῶσσα παρεδόθη ἡμίτελής. Τινές, διχοτομοῦντες τὴν φράσιν, ἐρμηνεύουν: γάζης = κεκορεσμένος. Ἄλλὰ πόθεν τὸ γάζης τοῦτο; Ἄλλοι δὲ πάλιν, γράφοντες ἐμιαίαν τὴν γλῶσσαν, ἐξηγοῦσι: satur divitiarum¹. Βεβαίως, εὐχερῶς δύναται τις νὰ πληρώσῃ τὸ κενὸν ὡς ἐξῆς: «γάζης κεκορεσμένος· ὑπερπλοῦσιος» ἀφ' οὗ γάζα σημαίνει τὸν πλοῦτον· ἀλλ' εἶναι περισσολογία ἀναμφιβόλως παράτυπος μία τοιαύτη περίφρασις τοῦ ὑπερπλοῦτου. Ἡ δὲ τοῦ Faehsius διόρθωσις: μάζης ἀντὶ: γάζης εἶναι ἐκ τῶν συνήθων προώρων εἰκασιῶν. Ἐντεῦθεν δ' ἔπεται, ὅτι ἄλλην τινὰ πρέπει νὰ ζητήσωμεν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἀνωτέρω φραστικοῦ λήμματος, σκεπτόμενοι ὡς ἐξῆς:

Γάζα σημαίνει τὸν πλοῦτον, ἦτοι τὸ ἀργύριον, γαζοφυλάκιον² δὲ εἶναι τὸ βαλάντιον. Ἄλλὰ καὶ τὸ βαλάντιον καὶ αἱ χεῖρες τοῦ μετρῶντος τὸ ἀργύριον, γίνονται ὄνπαρὰ ἐκ τῆς ἀκαθαρσίας τῶν μεταλλικῶν κερμάτων. Οὕτω δ' ὁ Πλούταρχος (Φιλοπλουτ. VII) λέγει, ὅτι «τὸ βαλάντιον, ἐμβληθέντος τοῦ ἀργυρίου, γίνεται ὄνπαρὸν καὶ δυσῶδες», αὐτὸς δὲ ὁ Ἦσύχιος (Γ. 436, 508) ἀντιστρόφως ἐξηγεῖ τὸ ὄνπαρὸς: περίφηφος (= μετρητής) καὶ αἰσχροκερδής, ὅθεν τὸ οὐσιαστικὸν ὄνπαρὸν (= πλησμονή ἢ κόρος ῥύπου) ἐδήλωσε τὴν ἄκραν φιλαργυρίαν. Κατὰ ταῦτα, ἔχομεν τὰς ἐξῆς ἐξισώσεις: γάζα = ἀργύριον, ἄρα φιλάργυρος = *φιλόγαζος. Ἄλλὰ φιλάργυρος = ὄνπαρὸς, ἄρα *φιλόγαζος = ὄνπαρὸς. Ἄρα γάζα = ὄνπος. Ἄλλ' ἀκριβῶς τὸν ὄνπον σημαίνει σήμερον ἡ γάζα παρὰ τῷ λαῷ, καὶ γαζιάρης σημαίνει τὸν ὄνπαρὸν³. Συμφώνως πρὸς τὰνωτέρω, τὴν ἐλλιπῆ γλῶσσαν τοῦ Ἦσυχίου: «γάζης κεκορεσμένος—» θὰ συμπληρώσω ὡς ἐξῆς: «γάζης κεκορεσμένος· <ὄνπαρὸς, φιλάργυρος>».

2.

Ἦσύχ. Γ. 49, 1261: «λόγχ· τὰ παιδία τῶν θεῶν. κέχρηται τῇ λέξει Ἐρμιππος». Cod.

Ἡ γλῶσσα φέρεται μετὰ τὸ λῆμμα: λοκρῶν. Ἄρα, τὸ γχ (ΓΧ) διορθωτέον εἰς λλ (ΛΛ). Ἀκριβῶς δὲ παρὰ Φωτίῳ (Συναγωγὴ λέξεων, 230, 10) γράφεται: «λολλοῦν· τὰ παιδία τὸν θεόν, οὕτως Ἐρμιππος³». Τὴν ταυτότητα δὲ τῆς γλώσσης ταύτης τοῦ Φωτίου καὶ τῆς ἀνωτέρω ἡσυχιανῆς γλώσσης, καὶ τὴν κοινὴν ἀμφοτέρων προέλευσιν, σαφῶς μαρτυροῦν τὰ ἐξῆς: α) εἰς ἀμφοτέρας τὰς γλώσσας πρόκειται ὀνομασία τις σχετικὴ πρὸς παῖδας, καὶ β) ἀμφοτέραι φέρουν τὴν δήλωσιν, ὅτι οὕτως

¹ Ἴδὲ Θησαυρόν, 2, σ. 425 α.

² Ἴδὲ ἐμὸν: Ὁρολογικὰ Δημῶδη, Β. 29.

³ Θησαυρός, 5, σ. 385 α.

ἔχει παραδοθῆ ἡ γλῶσσα ὑπὸ τοῦ Ἑρμίππου (συγγραφέως ὀρθογραφικῶν καὶ ἔτυμολογικῶν, ἀποσπ. περὶ τὴν 2^{αν} μ. Χ. ἑκατ.)—δήλωσιν ὑποσημαίνουσαν βεβαίως, ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη ἔχει τι τὸ ἰδιότυπον ἢ ἰδιοσήμαντον, τοῦ ὁποίου τὴν εὐθύνην φέρει ὁ Ἑρμιππος. Πράγματι δὲ ἀναγράφονται καὶ ἄλλαι ὅμοιαι γλῶσσαι, μὴ ἀποδιδόμεναι εἰς τὸν Ἑρμιππον, ὡς: *λωλον* ἢ *λωλώ* δηλοῦσα βρῶμά τι ἐκ σταφυλῶν ἢ σύκων (Ἡσύχ. Γ. 59, 1512) ἀναφερομένη ἐπίσης χωριστὰ καὶ ὑπὸ τοῦ Φωτίου (Λεξ. συναγ. 238, 21) καὶ *λωλώ*, σημαίνουσα ἄρωμά τι παίδων ἐν Εὐβοίᾳ, ἀναφερομένη δὲ μόνον ὑπὸ τοῦ Φωτίου (238, 8). Ἐντεῦθεν δὲ ὁ Bergk. συνδυάζων τὰς παρ' Ἡσυχίῳ γλῶσσας: *λόγχ* καὶ *λωλώ*, γράφει τὴν ἀνωτέρω ἡσυχιανὴν γλῶσσαν ὡς ἐξῆς: «*λολλῶ· τὰ παιδία τῶν θεῶν βρῶμα*», ἤτοι *λολλῶ* ὀνομάζουσι τὰ παιδία τὸ βρῶμα τῶν θεῶν.

Ἄλλ' εἶναι, νομίζω, ὀρθὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἰς τὴν ὡς ἀνωτέρω γλῶσσαν τοῦ Ἡσυχίου πρόκειται παιδικὸς μετασχηματισμὸς τοῦ ὀνόματος θεοῦ *τινος*, καὶ διὰ νὰ εὐρωμεν, βάσει τῆς ὑποθέσεως ταύτης, τὴν ὀρθὴν γραφὴν καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῆς παιδικῆς αὐτῆς γλώσσης, ἀνάγκη νὰ σκεφθῶμεν ὡς ἐξῆς:

1. Ὡς μέθοδον συνήθη τῆς παιδικῆς ὀνοματοποιίας (γινομένης ὑπὸ τῶν παιδίων ἢ τῶν τροφῶν) πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὴν ἀπόσπασιν καὶ ἀναδιπλασιασμὸν μιᾶς ἐμφαντικῆς συλλαβῆς ἐκ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος, οἷον *πατήρ*: *πάπα*, *μάτηρ*: *μάμα*, *γυαλί*: *λιλί*, *γλυκό*: *κοκό*, κτλ. καθὼς καὶ εἰς τὰ παιδικὰ ἢ χαϊδευτικὰ κύρια ὀνόματα, οἷον Δημήτρης: *Μήμης*, Ἑλένη: *Λέλα*¹.

2. Ἐξ ὄλων τῶν ὀνομάτων τῶν θεῶν, τὸ φέρον τὴν συλλαβὴν *λω* εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ Ἀπόλλωνος, τὸν ὁποῖον καὶ δυνάμεθα, νομίζω, νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὸν γνωστότερον καὶ οἰκίωτερον θεὸν εἰς τὸν κόσμον τῶν παιδίων. Ὁ Ἀπόλλων ἦτο ὁ θεὸς-ἥλιος καὶ φοῖβος-θεὸς τῆς νεότητος καὶ τοῦ κάλλους, ἀναγεννώμενος καθ' ἑκάστην ἐκ τῆς ἀνατολῆς ὡς *βρέφος νεογμὸν* (Πλουτάρχ. Ἰσίδ. XI 10), ἦτο ὁ *παῖς νικητῆς* τοῦ ἐχθροῦ τῶν παιδίων Πύθωνος, ὁ νεοειδὴς προστάτης τῆς παιδικῆς ἡλικίας, εἰς τὸν ὁποῖον ἀφιέρουσι τὰ παιδία ἡλικιούμενα τὴν κόμην των, ἰατῆρ αὐτῶν καὶ ἀλεξίκακος, ὁ οἰκιστὴς θεὸς καὶ δωματίτης.

Λοιπὸν, συμφώνως πρὸς τὴν ἀνωτέρω, ἀποσπῶντες ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀπόλλωνος, τὴν συλλαβὴν *λω*, σχηματίζομεν δι' ἀναδιπλασιασμοῦ τὴν παιδικὴν λέξιν: *λωλώ* ἢ *λωλλῶν* ὡς τὸ παιδικὸν ὄνομα τοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνος, τὸ οὕτω βεβαίως ὑπὸ τοῦ Ἑρμίππου παραδοθέν, ὅθεν καὶ ἡ παρὰ Φωτίῳ γραφὴ τῆς λέξεως διὰ δύο λλ. Ἐντεῦθεν δ' ἔπεται, ὅτι ἡ ἀνωτέρω γλῶσσα τοῦ Ἡσυχίου μετασχηματίζει τὴν λέξιν

¹ Κατὰ τὸν κανόνα τοῦτον πρέπει νὰ ἔτυμολογήσωμεν καὶ τὸ παιδικὸν δημῶδες: *νηνί* (τὸ βυζαντινὸν *νηρίον*), δηλ. παρὰ τὸ *νήπιον* — *νη* — *νηνή* — *νηρίον* — *νηνί*.

Ἄπολλων, καὶ ἄρα πρέπει νὰ γραφῆ κατὰ λῆμμα καὶ ἐρμηνείαν ὡς ἐξῆς: «λωλλῶν· τὰ παιδία τὸν θεὸν ᾿Απόλλωνα» τ. ἔ. τὰ παιδία λέγουν τὸν θεὸν Ἄπολλωνα Λολλῶν.

Ἄλλὰ πολὺ πιθανὸν νομίζω, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Ἄπολλωνος παρελείπετο καὶ παρὰ τῷ Ἐρμίππῳ, ὑπονοουμένου ἀπλῶς (ἴσως ἐκεῖ καὶ ἐκ τῶν συμφραζομένων), ὅτι ἡ παιδικὴ λέξις λολλῶν ἀνεφέρετο εἰς «τὸν θεόν», τὸν γνωστὸν εἰς τοὺς παῖδας θεὸν Ἄπολλωνα. Ἀκόμη δὲ πιθανώτερον, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο Λολλῶν κατέστη τόσον οἰκτεῖον εἰς τὰ παιδία, ὥστε ταῦτα νὰ ὀνομάζουσι Λολλῶν καὶ γενικῶς τὸν «θεόν».

Ἵποθέτω δὲ συνάμα, ὅτι διὰ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος ἐκαλοῦντο καὶ πέμματα ἢ πόπανα ἐκ σταφυλῶν καὶ σύκων, καὶ ἀρώματτα, ἐκ τῶν ἀναιμάκτων θυσιῶν εἰς τὸν θεὸν Ἄπολλωνα, ὅθεν καὶ αἱ ἄλλαι ὡς ἀνωτέρω ὁμοίφωνοι γλῶσσαι: λῶλον καὶ λωλῶ καὶ λυλῶ (πιθ. λωλῶ).

3.

Ἑσυχ. 77, 35. «μάχλος· ἀκρατής, καταφερέης, πόρνος».

Τὸ ἐπίθετον: καταφερέης ἢ κατωφερέης εἶναι αὐτοτελοῦς σημασίας, δηλοῦν ὡς οὐσιαστικὸν τὸν ἠθικῶς ἐκπίπτοντα, ἐκεῖνον «ποῦ πῆρε τὴν κάτω βόλτα» (τὴν κατιοῦσαν), ἄρα δυνάμενον νὰ χρησιμοποιηθῆ καὶ μόνον χωρὶς τινος τοπικοῦ προσδιορισμοῦ. Πβ. Ἑσυχ. 132, 1953 «μῦς λευκός· ἐπὶ τῶν θηλυδριῶν . . κατωφερέην», καὶ 112, 49 «μισητήν· τὴν καταφερέην», καὶ 409, 39: «κάπραιν· ἢ καταφερέης». Ἐντεῦθεν περιττὴ ἡ τῆς ἀνωτέρω γλώσσης συνήθως γινομένη συμπλήρωσις: καταφερέης (<εἰς ἀκολασίαν>).

4.

Ἑσυχ. 474. 54 «δεγδρίτης· κροκόδειλος». Δὲν ἐννοεῖ βεβαίως τὸν κροκόδειλον τῆς νῦν Ζωολογίας, ἀλλὰ τὴν σάυραν τὴν ἀγροτικὴν, τὴν ἐν Λέσβῳ οὕτω λεγομένην κροκόδειλαν, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν οἰκιακὴν σάυραν, τὸ σημασιμῆδι ἢ μολυντήρι, πβ. Ἑσυχ. 538, 73. «κροκόδειλον· τὴν τύλην καὶ τὸ ζῶον ἐν τῷ Νείλῳ καὶ τὸ χερσαῖον». Τὴν σάυραν κροκόδειλον θὰ ἐκάλει ὁ Ἑσυχίος θηρίον, τὸν δὲ τοῦ Νείλου κροκόδειλον: θῆρα, καθόσον τὰ μὲν ὑποκοριστικὰ θηρίον καὶ θηρίδιον ἐδήλου καὶ ἀγροτικὰ μικρὰ ζῶα καὶ πᾶν ζῶοιον τοῦ ἀγροῦ βλαπτικόν, ὁ δὲ ὄρος θῆρ μόνον τὰ μεγάλα «θηρία», τὰ θεριὰ τῆς δημῶδους ζωολογίας.

RÉSUMÉ

L'auteur montre: 1) que le Lexicon d'Hesychius a un double caractère populaire et physiographique. 2) que la glosse γάζα signifiait non seulement la richesse, c'est-à-dire l'argent, mais encore la saleté (matérielle ou morale) qui accompagne l'usage de l'argent (des monnaies métalliques),

précisément comme aujourd'hui le peuple désigne par le même mot la saleté, et par son paragogue γαζιάρης l'homme *sali*; de là l'auteur retablit l'explication manquée de la glose d'Hesychius: γάζης κεκορυσμένος — — comme il suit: γάζης κεκορυσμένος <ρουπαρός, φιλάργυρος>. 3) Ensuite l'auteur, en montrant: a) que l'onomatopée enfantine ordinaire consiste à un détachement d'une syllabe d'un nom commun et le doublement de cette syllabe, b) que de tous les noms des dieux, c'est le nom d'Apollon qui contient la syllabe *lo*, dont le doublement donne le mot enfantin *Lolo*, et c) qu'Apollon doit être considéré comme le plus connu et le plus familier des dieux au monde des enfants — il en conclue que l'écriture et le sens justes de la glose: «λογχ., τὰ παιδία τῶν θεῶν» sont les suivants: «Λωλλών· τὰ παιδία τὸν θεόν <Ἀπόλλωνα>» c'est-à-dire: «Les enfants appellent *Lollon* le dieu *Apollon*» ou simplement: «Les enfants appellent *Lollon* le dieu» (c'est-à-dire leur dieu bien connu Apollon), d'où le mot enfantin *Lollon* pouvait bien ensuite désigner aussi le «dieu» en général. Aussi l'auteur détermine l'usage du mot καταφερής, ainsi que le sens des mots κροκόδειλος et θήρ et θηρίον.
